

Irina CHACHULSKA

<https://orcid.org/0000-0002-5160-3130>

Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk

Produkcja ksiąg muzycznych w skryptorium lubiąskim do połowy XIV w.

Zarys treści: Badania pisma muzycznego ksiąg cysterskich na Śląsku, podjęte z uwzględnieniem osiągnięć badaczy z zakresu paleografii i iluminacji książkowej, pozwoliły na identyfikację kolejnych woluminów lubiąskiego pochodzenia, poszerzając tym samym grupę znanych źródeł sporządzonych w tym skryptorium. Artykuł przedstawia aktualną listę źródeł muzycznych (20 jednostek) powstałych w Lubiążu od powstania opactwa w trzeciej ćwierci XII w. do połowy XIV stulecia.

Abstract: The study of the musical script in the Cistercian books in Silesia, undertaken with regard to the establishments made by researchers in the field of palaeography and book illumination, made it possible to identify other volumes of Lubiąż origin, greatly enlarging the number of known sources produced in this scriptorium. The article presents an up-to-date list of musical sources (20 pieces of music) produced in Lubiąż from the abbey's foundation in the third quarter of the twelfth century to the mid-fourteenth century.

Słowa kluczowe: skryptorium lubiąskie, cysterskie źródła muzyczne, cysterskie księgi liturgiczne, cystersi, Lubiąż, Śląsk

Keywords: Lubiąż scriptorium, Cistercian music sources, Cistercian liturgical books, Cistercians, Lubiąż (Leubus), Silesia

Istniejące studia nad rękopiśmienną spuścizną lubiąską znacznie przekraczają zaawansowanie badań dotyczących innych opactw cysterskich na ziemiach polskich (przez które rozumiem tu tereny wchodzące w skład obecnego terytorium Polski)¹. Jedno z cenniejszych opracowań poświęconych opactwu lubiąskiemu, ukazujące dzieje nie tylko klasztoru, ale i jego kultury umysłowej – zarówno poprzez próbę rekonstrukcji biblioteki klasztornej, przedstawienia twórczości piśmienniczej mnichów (historiograficznej i poetyckiej), jak też organizacji i działalności skryptorium, ze szczególnym naciskiem na sam proces produkcji ksiąg (powielanie, zdobienie, oprawę) – stanowi monografia Konstantego Jażdżewskiego *Lubiąż – losy i kultura umysłowa śląskiego opactwa cystersów (1163–1642)*². Podczas gdy kodeksy lubiąskie od niemal stu lat uwzględniane są w publikacjach poświęconych malarstwu książkowemu³

¹ W artykule do oznaczenia rękopisów będą używane ich sygnatury: BUWr., Oddział Rękopisów, sygn. I F 399, I F 415, I F 403, I F 418, I Q 178, I F 414, I F 465, I Q 255, I F 460, I F 663, I F 351, I F 402, I F 366, I F 412, I F 411, I F 463, I F 661, I F 401, I F 413; BN, sygn. 12496 IV, 12497 IV, 12498 IV; Biblioteka Kapitulna we Wrocławiu, ms. 141.

² K.K. Jażdżewski, *Lubiąż – losy i kultura umysłowa śląskiego opactwa cystersów (1163–1642)*, Wrocław 1992.

³ Zob. m.in. F. Kopera, *Średniowieczne malarstwo polskie*, Kraków 1925; W. Podlacha, *Miniatury śląskie do końca XIV w.*, w: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 3, red. W. Semkowicz, Kraków 1936, s. 186–246; E. Kloss, *Die schlesische Buchmalerei des Mittelalters*, Berlin 1942; T. Dobrowolski, *Sztuka na Śląsku*, Katowice 1948; M. Walicki,

czy też pracach muzykologicznych⁴, po raz pierwszy poddane zostały w tym studium systematycznej analizie paleograficznej⁵. Autor, łącząc osiągnięcia poprzednich badaczy (przede wszystkim historyków sztuki) z wynikami własnej wnikliwej analizy paleograficznej oraz charakterystyki zdobień rękopiśmiennych dzieł cystersów na Śląsku, dokonał weryfikacji rękopisów pod względem ich lubiąskiego pochodzenia (do 1642), w wielu przypadkach korygując także ich dotychczasowe datacje. Obok not własnościowych i specyfiki twórczości iluminatorskiej istotne wskazówki przy wyodrębnianiu lubiąskiej grupy rękopisów przyniosła identyfikacja tych samych rąk piszących w różnych źródłach, a także przypisanie kilku kodeksów kopiście sporządzającemu lubiąskie dokumenty w latach 1212–1222, co stało się precyzyjną przesłanką do datacji tychże manuskryptów. Badania nad skryptorium lubiąskim – jako jednym ze skryptoriów cysterskich filiacji portyjskiej – kontynuował i rozwijał Andrzej Wałkowski, poświęcając wiele uwagi charakterystyce paleograficznej wszystkich znanych sobie rękopiśmiennych źródeł lubiąskich powstałych przed ok. 1300 r. (53 dokumenty i 25 kodeksów)⁶.

Wyodrębnienie zespołu źródeł pochodzących z jednego skryptorium ma zawsze niebagatelne znaczenie. Zabieg taki umożliwia zarówno ukazanie przemian zachodzących w piśmie danego ośrodka na przestrzeni kolejnych dziesięcioleci, jak też określenie jego cech swoistych. Dopiero analiza tak wyodrębnionego materiału pozwala na rozszerzenie pola badawczego i stwierdzenie, czy dane skryptorium stanowiło osobną szkołę paleograficzną, czy też było częścią tego typu jednostki⁷. Cenne prace K. Jażdżewskiego i A. Wałkowskiego, dokonując tego rodzaju wyodrębnienia, nie wyczerpują jednak zakresu dostępnych metod badawczych. Wykorzystanie narzędzi z zakresu paleografii pisma muzycznego pozwala na weryfikację ustaleń obu badaczy i poszerzenie listy rękopisów lubiąskich.

W niniejszym artykule przedstawiona zostanie grupa cysterskich źródeł muzycznych⁸ powstałych w Lubiążu od powstania opactwa w latach 1163–1175⁹ do połowy XIV stulecia, wyodrębniona przy użyciu aparatu paleografii muzycznej. Wyznacza ona podstawę źródłową dla systematycznych badań

Iluminacje i oprawy rękopisów, w: *Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII w.*, cz. 1, red. M. Walicki, Warszawa 1971, s. 249–276; A. Karłowska-Kamzowa, *Gotyckie rękopisy iluminowane na Śląsku (do 1450 r.)*, w: *Średniowieczna kultura na Śląsku*, red. R. Heck, Wrocław 1977, s. 101–121; też, *Malarstwo śląskie 1250–1450*, Wrocław 1979; też, *Znaczenie iluminatorstwa cysterskiego*, w: *Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1987, s. 367–385; K.K. Jażdżewski, *Niezwykła miniatura w inicjale graduau cystersów kamienieckich I F 412 ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*, St. Źródł., 32–33, 1990, s. 167–170; D. Tabor, *Iluminacje cysterskich kodeksów śląskich XIII w.*, Kraków 2004; tenże, *Malarstwo książkowe na Śląsku w XIV wieku*, Kraków 2008; tenże, *Miniaturstwo lubiąskie pierwszej połowy XIV wieku*, w: *Opactwo cystersów w Lubiążu i artyści*, red. A. Kozieł, Wrocław 2008, s. 61–77.

⁴ A. Sutkowski, *Cechy paleograficzne notacji muzycznych w polskich rękopisach średniowiecznych*, „Musica Medii Aevi”, 1, 1965, s. 53–68; J. Morawski, *Ze studiów nad sekwencjami cysterskimi w Polsce*, „Musica Medii Aevi”, 1, 1965, s. 69–88; T. Maciejewski, *Kyrieale cysterskie w najstarszych rękopisach polskich: XIII i XIV wiek*, „Musica Medii Aevi”, 3, 1969, s. 59–90; J. Morawski, *Notacja muzyczna sekwencjarzy cysterskich*, „Musica Medii Aevi”, 6, 1977, s. 42–64; tenże, *Polska liryka muzyczna w średniowieczu. Repertuar sekwencyjny cystersów (XIII–XVI w.)*, Warszawa 1973; H. Smoczyński, *Gradual cysterski ms. I F 417 z Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Studium źródłoznawcze*, w: *Muzyka religijna w Polsce. Materiały i studia*, t. 3, red. J. Pikulik, Warszawa 1979, s. 65–155; J. Pikulik, *Polskie gradualy średniowieczne*, Warszawa 2001; J. Morawski, *Historia muzyki polskiej*, t. 1: *Średniowiecze*, cz. 1: *Do roku 1320*, Warszawa 2006; I. Chachulska, *O trzech zabytkach muzyczno-liturgicznych z kolekcji Baworowskich przechowywanych w Bibliotece Narodowej*, „Muzyka”, 66, 2021, nr 1, s. 49–80; też, *Gradual cystersów z Jemielnicy PL-WrU I F 418. Nowe ustalenia i hipotezy*, „Muzyka”, 67, 2022, nr 4, w druku.

⁵ Nieco później ukazała się pierwsza monografia poświęcona samej liturgii śląskich cystersów: F. Wolnik, *Liturgia śląskich cystersów w średniowieczu*, Opole 2002.

⁶ A. Wałkowski, *Skryptoria cystersów filiacji portyjskiej na Śląsku do końca XIII w.*, Zielona Góra–Wrocław 1996.

⁷ Szkoła paleograficzna może być prezentowana zarówno poprzez jeden ośrodek, jak też wiele skryptoriów wywodzących się z jednego pnia; zob. K.K. Jażdżewski, *Dzieła kaligraficzne mnicha Jakuba, kopisty skryptorium cysterskiego w Lubiążu z pierwszej ćwierci XIII wieku*, St. Źródł., 21, 1976, s. 19, przyp. 1.

⁸ W tym artykule księgami (względnie źródłami) muzycznymi określamy te, które zawierają notację muzyczną, a więc nie tylko księgi ściśle muzyczne (tzw. chórowe) przeznaczone dla śpiewaków, ale również lekcjonarze, mszały, homiliarze itd.

⁹ Proces fundacyjny opactwa lubiąskiego przypada na lata 1163–1175; K.K. Jażdżewski, *Lubiąż*, s. 23–29; J. Klóczowski, *Cystersi w Europie środkowowschodniej wieków średnich*, w: *Cystersi w społeczeństwie Europy środkowej*, red. A.M. Wyrwa, J. Dobosz, Poznań 2000, s. 27–53; A.M. Wyrwa, *Rozprzestrzenianie się cystersów w Europie zachodniej i na ziemiach polskich*, w: *Cystersi w kulturze średniowiecznej Europy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1992, s. 25–54.

nad pismem muzycznym skryptorium lubiąskiego. Określenie ram czasowych do połowy XIV w. zostało podyktowane wynikami wstępnych badań, ukazujących względną jednolitość pisma muzycznego ksiąg lubiąskich w tym okresie¹⁰, przy czym godne uwagi jest to, że od połowy XIV w. obserwuje się także zmianę wpływów w twórczości iluminatorskiej cystersów śląskich¹¹.

Konstanty Jażdżewski odnotował 33 rękopisy produkcji lubiąskiej pochodzące sprzed połowy XIV w., z których aż 19 stanowią księgi liturgiczne¹². Badający XIII-wieczne źródła cystersów dolnośląskich (opactwa filiacji portyjskiej) A. Wałkowski uzupełnił grupę lubiąską o mszał I F 351 (część cysterska od f. 104r do 242v)¹³, na cysterskie pochodzenie którego już wcześniej wskazywał Jerzy Woronczak¹⁴. Spośród analizowanych XIII-wiecznych kodeksów lubiąskich A. Wałkowski wyodrębnił grupę ksiąg muzycznych, uwzględniając w niej wszelako tylko rękopisy posiadające „nutację diastematyczną”, pomijając zaś źródła zawierające neumy zapisane bez systemu liniowego (należy tu podkreślić, że choć autor wyodrębnia grupę ksiąg muzycznych, skupia się wyłącznie na zagadnieniach paleograficznych zapisu słownego). Na grupę tę według A. Wałkowskiego składa się 10 woluminów – 9 ksiąg ściśle muzycznych (antyfonarze i graduały) i jeden rytuał obejmujący fragmentaryczne zapisy muzyczne¹⁵: I F 399, I F 415, I F 403, I F 418 (tylko f. 70), I F 414, I F 402, I F 401, I F 411, I F 412, I Q 178.

Określenie badanej grupy – przypomnijmy, że obejmuje ona kodeksy z neumami na liniach i pomija te z zapisem muzycznym bez systemu liniowego – jako źródła z notacją diastematyczną wydaje się być wynikiem błędnego rozumienia kryterium diastematyczności przez autora. Ściśle rzecz biorąc, jako diastematyczną określa się notację ukazującą relacje interwałowe między dźwiękami (gr. *diastēma* = „interwał”) poprzez przestrzenne (zróznicowane wertykalnie) rozmieszczenie neum. Notacja liniowa, jako wskazująca precyzyjnie wysokość dźwięków poprzez położenie znaków na liniaturze, zalicza się do pisma diastematycznego (tzw. diastematia liniowa)¹⁶, jednak jest pojęciem węższym i nie może być z nim utożsamiana¹⁷. Co się tyczy źródeł lubiąskich, w których zapis neum występuje bez systemu liniowego (pominiętych przez A. Wałkowskiego), nie prezentują one typu notacji adiastratycznej (nie-diastratycznej). Śpiewy zawarte w tych księgach (lekcjonarze, homiliarz, mszał) stanowią proste recytatywy (lekcje, modlitwy), niewymagające pełnego zapisu muzycznego, a głównie wskazania kilkudziesięciu formuł kadencyjnych – a właściwie miejsc, w których powinny one wystąpić – co jest możliwe także z pominięciem niektórych elementów notacyjnych, w tym liniatury. Zrezygnowawszy z praktycznych względów z liniatury, skrypcy w tego typu kompozycjach rozmieszczali neumy przestrzennie (według linii „domyślnej”), co przy bardzo wyraźnych główkach nutowych neum jednoznacznie odwzorowuje przebieg melodii. Należałoby więc raczej mówić o wystąpieniu w tych przypadkach niepełnego systemu notacyjnego – bez liniatury, kluczy, kustoszy – nie zaś innego rodzaju notacji muzycznej. Tak na przykład w lekcjonarzu I F 460, podczas gdy nad lekcjami są wpisywane pojedyncze neumy bez linii, recytatywna melodia Exsultetu (f. 42v–44r) zawierająca bardziej rozbudowane formuły kadencyjne jest już zapisana w całości z pełnym systemem notacyjnym (zob. il. 1). Lekcjonarz ów nie został ujęty w wykazie źródeł muzycznych A. Wałkowskiego (choć znany jest autorowi), mimo że zawiera

¹⁰ Od połowy XIV w. nie znajdujemy źródeł lubiąskich, w których piśmie muzycznym pierwotna struktura neum byłaby zachowana dość wiernie, jak to miało miejsce przedtem.

¹¹ K.K. Jażdżewski, *Lubiąż*, s. 225, przyp. 125 (cyt. za: W. Podlacha, *Miniatury śląskie*, s. 186–246).

¹² K.K. Jażdżewski, *Lubiąż*, s. 179–205.

¹³ A. Wałkowski, *Skryptoria*, s. 81. Dariusz Tabor nie wyodrębnił starszej, cysterskiej części mszału I F 351, uznając więc księgę w całości za XIV-wieczną, formułuje błędne wnioski dotyczące jej zdobnictwa; tenże, *Malarstwo książkowe*, s. 108–109.

¹⁴ W. Schenk, *Rękopisy liturgiczne od XIII do XV wieku w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu: I*, ABMK, 2, 1961, s. 193.

¹⁵ A. Wałkowski, *Lubiąskie rękopisy muzyczne z XIII w. na tle badań nad skryptoriami cystersów. Nutacja diastematyczna*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Librorum”, 18, 2014, s. 9–34.

¹⁶ R. Bernagiewicz, *Tradycja ustna chóralu gregoriańskiego wobec gwidońskiej diastematii liniowej*, „Liturgia Sacra. Przegląd Liturgiczno-Muzyczny”, 6, 2000, nr 1, s. 101–102.

¹⁷ Rozróżnienie notacji diastematycznej i adiastratycznej nie jest zatem równoważne podziałowi na liniową i bezliniową, choć trzeba zaznaczyć, że istnieją także ujęcia ograniczające zakres pojęcia diastematyczności do diastematii bezliniowej, a więc dokładnie odwrotnie niż u A. Wałkowskiego; por. D. Hiley, *Diastematic*, w: *Grove Music online*, <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.07724> [dostęp: 22.02.2022].

kompozycję zapisaną z systemem liniowym. Prawdopodobnie obecność zapisu z neumami na liniach umknęła autorowi ze względu na sam rodzaj księgi, dla którego tego typu zapisy są raczej rzadkością.

Zatem spośród całej grupy ksiąg lubiąskich objętych badaniami A. Wałkowskiego i K. Jażdżewskiego ze względu na zapis notacji muzycznej na liście XIII-wiecznych źródeł muzycznych powinny się także znaleźć: I F 460, I Q 255, I F 465, I F 663, I F 351 (f. 104r–242v).

Badania nad pismem muzycznym ksiąg śląskich cystersów pozwalają zarówno na dalsze znaczne rozszerzenie listy muzycznych rękopisów sporządzonych w Lubiążu w XIII w., jak też uściślenie datacji niektórych pozycji.

Jednym z rękopisów, który według najnowszych ustaleń należy dołączyć do listy lubiąskich ksiąg muzycznych, jest pochodzący z kolekcji Baworowskich graduał cysterski przechowywany obecnie w Bibliotece Narodowej w Warszawie pod sygnaturą 12496 IV (zob. il. 2). Stwierdzenia lubiąskiego pochodzenia rękopisu oraz określenia dość precyzyjnego czasu jego powstania – ok. 1250 r. (pomiędzy 1247 a 1253) – dokonano na podstawie pisma muzycznego oraz zawartości liturgicznej księgi. Wszystko wskazuje na to, że kodeks został sporządzony dla siostr cysterek w Trzebnicy. Spisała go ta sama ręka co w przypadku lubiąskich lekcjonarzy I Q 255, I F 460 i homiliarza I F 663, jeśli zaś chodzi o zdobienia, to wspólny był autor tylko trzech zabytków (12496 IV, I Q 255, I F 663). Bardzo starannie wykonany kodeks z pięknie zdobionymi inicjałami (12496 IV) mógł być darem opata lubiąskiego dla ówczesnej ksieni klasztoru trzebnickiego – Gertrudy, córki św. Jadwigi. Dwa fragmenty muzyczne z Biblioteki Narodowej – 12497 IV i 12498 – które podobnie jak graduał niegdyś wzbogacały kolekcję Baworowskich, okazały się stanowić końcową, późniejszą część tegoż graduału (XIV–XVI w.), ponadto fragment 12498 IV zawiera jeden z najstarszych przekazów sekwencji ku czci św. Jadwigi *Consurge jubilans*¹⁸.

Kolejne dzieło lubiąskie, które jeszcze do niedawna poza jego jedną kartą było uznawane za produkt rudzki bądź jemielnicki, stanowi graduał I F 418 (znany w literaturze jako „graduał jemielnicki”, zob. il. 3). Analiza notacji muzycznej nie pozostawia wątpliwości, że rękopis wyszedł spod pióra kopisty lubiąskiego. Skryptor ów działać miał pod koniec aktywności pisarskiej słynnego mnicha Jakuba – jednego z pierwszych kopistów kodeksów w Lubiążu, autora co najmniej pięciu ksiąg liturgicznych i czterech dokumentów¹⁹ – i m.in. dokończył²⁰ przez tegoż Jakuba rozpoczęty i w większości spisany antyfonarz I F 403. Czas powstania księgi określono na ok. 1225 r. (przedtem powszechnie posługiwano się datacją K. Jażdżewskiego – 1245 r.²¹), tym samym zaliczając ją do najstarszej spuścizny skryptorium lubiąskiego²².

Dalsze badania paleograficzne pisma muzycznego wskazują na kolejne źródła, które mogły zostać sporządzone w Lubiążu jeszcze w XIII w. Chodzi mianowicie o mszał I F 366 i kartę dołączoną na samym początku mszału I F 463 (f. I, IV), której większość oryginalnego zapisu została usunięta i wprowadzono na niej wpisy późniejsze. Mszał I F 366 w literaturze przedmiotu występuje z datacją wyznaczoną na pierwszą połowę XIV w.²³, najprawdopodobniej przyjętą za Ernestem Klossem określającym czas sporządzenia iluminacji na rok 1310²⁴. Niewątpliwie rękopis ów był używany przez cystersów kamienieckich (świadczy o tym m.in. nalepka Büschinga²⁵), stąd prawdopodobnie powszechne przekonanie, że powstał w skryptorium tegoż opactwa. Rękopis do tej pory nie był dokładnie badany pod względem paleograficznym – nie został włączony do grupy badanych rękopisów ani przez K. Jażdżewskiego, ani A. Wałkowskiego; nie był też przedmiotem badań pod względem notacji muzycznej.

¹⁸ I. Chachulska, *O trzech zabytkach*, s. 49–80.

¹⁹ K.K. Jażdżewski, *Dzieła kaligraficzne*, s. 20.

²⁰ Od końca siódmego systemu na f. 143r.

²¹ K.K. Jażdżewski, *Lubiąż*, s. 181.

²² Obszerna argumentacja za lubiąskim pochodzeniem rękopisu I F 418 przedstawiona jest w publikacji, która ukaże się w pierwszym zeszycie t. 68 (2023) kwartalnika „Muzyka”: I. Chachulska, *Graduał cystersów*, w druku.

²³ F. Wolnik, *Liturgia*, s. 150; J. Morawski, *Historia muzyki polskiej*, t. 1, cz. 1, s. 393–394; W. Schenk, *Rękopisy liturgiczne I*, s. 198.

²⁴ E. Kloss, *Die schlesische Buchmalerei*, s. 196.

²⁵ Proweniencyjna nalepka umieszczona na księdze przez Johanna Gustava Büschinga w ramach akcji sekularyzacyjnej księgozbiorów klasztornych na Śląsku (1810).

Jak się wydaje, dotychczasowe dotyczące go ustalenia wynikają głównie z przesłanek analizy zdobnictwa, i choć sam E. Kloss stwierdza nawiązanie do tradycji XIII-wiecznej w przypadku inicjałów, na podstawie miniatury z trójfigurową sceną Ukrzyżowania (f. 86 r) proponuje początek XIV w. (1310) jako czas powstania księgi. Badania nad pismem muzycznym rękopisu wnoszą jednak przesłanki odmienne od powszechnie utrwalonego poglądu, zarówno w odniesieniu do czasu, jak też miejsca pochodzenia kodeksu. Pismo muzyczne I F 366 zdradza spójność z lubiąską odmianą notacji cysterskiej (zestaw neum i ich realizacja kaligraficzna), wskazując na tożsamy z lubiąską szkołą paleograficzną. W sytuacji zależności filialnej klasztoru kamienieckiego od lubiąskiego wspólna szkoła paleograficzna obu skryptoriów mogłaby się wydawać oczywista. Badania porównawcze ujawniły jednak, że nie chodzi tu tylko o tożsamą szkołę pisarską; wykonawcą mszału okazał się bowiem ten sam skryptor, który sporządził starszą część graduálu I F 412 (f. 3r–70r), pochodzącego z Lubiąża – co znamienne, przeznaczonego dla filii kamienieckiej. Tożsamość ręki piszącej mszał i graduál (tj. ich zapis muzyczny) widoczna jest na pierwszy rzut oka dzięki szczególnym cechom właściwym piśmu tegoż skryby. Najbardziej wyróżniającą cechą tej ręki jest wykończenie neumy *virga* poprzez pociągnięcie na ukoś stosunkowo długiej cieniutkiej kreski z dolnej części laseczki neumy – zarówno w przypadku *virgi* izolowanej (zob. tab. 1), jak też w ramach złożenia (np. *virga* w *scandicus* czy *climacus*, zob. tab. 2). W przypadku innych źródeł lubiąskich jeśli nawet *virga* zawiera tego typu kreseczkę, to krótką – nieco dłuższe zdarzają się sporadycznie, przypadkowo (zob. tab. 1, rękopisy 12496 IV, I F 411, I F 401). W rękopisach I F 366 oraz I F 412 jest to stała cecha nadająca całemu piśmu szczególny, indywidualny charakter (zob. tab. 1).

Tabela 1. Neuma *virga* w poszczególnych rękopisach

I F 366	I F 412 (f. 3r–70r)	12496 IV	I F 411	I F 401
				

Podobne charakterystyczne dłuższe pociągnięcie ukośnej kreseczki występuje również w prostokątnej formie *clivis* czy też kluczu „c” (zob. tab. 2). Tożsamość ręki w obu księgach ujawnia się także w realizacji neumy *pes* (pozioma linia rozszerza się w lewym kierunku i zakończona jest krótką, ukośną kreseczką do góry, zob. tab. 2) oraz spiczastej formy *clivis* (charakterystyczne zgięcie linii u góry przy zmianie kierunku pisma, zob. tab. 2).

Tabela 2. Neumy w rękopisach I F 366 i I F 412

Neuma/klucz	I F 366	I F 412
<i>virga</i>		
<i>punctum</i>		
<i>clivis</i>		
<i>pes</i>		

Neuma/klucz	I F 366	I F 412
<i>scandicus</i>		
<i>climacus</i> ²⁶	-	
<i>torculus</i>		
<i>kustosz</i>		
<i>epiphonus</i>		
klucz „c”		

Identyfikacja ręki tego samego kopisty w księgach I F 366 i I F 412 wskazywałaby na skryptorium lubiąskie jako miejsce pochodzenia mszału oraz na podobny czas sporządzenia obu kodeksów. Jak zostało wspomniane, mszał (I F 366) nie był dotąd przedmiotem analizy paleograficznej, a na podstawie zdobienia wydatowano księgę na początek XIV w. Co do graduálu (I F 412) w literaturze spotykamy pewne rozbieżności w kwestii czasu jego powstania, zasadniczo jednak datacje te mieszczą się pomiędzy 1250 a 1300 r. Najpowszechniej przyjęła się datacja na schyłek XIII w., oparta na przesłankach analizy zdobnictwa (E. Kloss, T. Dobrowolski, D. Tabor)²⁷. Jak się wydaje, problem z datowaniem graduálu wynika stąd, że ze względu na przypisanie zdobnictwa rękopisu jednemu artyście wskazywano jedną datę dla całej księgi, tymczasem, jak zauważył paleograf K. Jażdżewski, dwie ręce piszące ów graduál dzieli aż około trzy dekady – starsza ręka z ok. 1265 i młodsza z ok. 1300 r.²⁸ W późniejszej pracy A. Wałkowski próbuje argumentować za krótszym odstępem czasowym pomiędzy powstawaniem obu części księgi, wskazując na lata 80. XIII w. w odniesieniu do pierwszej ręki²⁹. Cechy notacji muzycznej wskazywałyby jednak na lata 60., m.in. ostrzejsze łamanie linii w stosunku do praktyki lat 50., z kolei bardzo bliskie tym z lat 70., ale jeszcze nie tak konsekwentne, potwierdzając tym samym datację K. Jażdżewskiego (ok. 1265). Paleografia pisma muzycznego wskazuje, że praca nad gradułem została rozpoczęta w latach 60. (f. 3r–70r), a następnie przerwana, po czym księga została dokończona pod koniec XIII w. przez innego już kopistę i z tego też czasu pochodzą zdobienia księgi³⁰. Mszał I F 366, podobnie jak graduál I F 412 (f. 3r–70r), musiał więc zostać wykonany w skryptorium lubiąskim w zbliżonym czasie. Na podstawie przesłanek liturgicznych datację rękopisu można sprecyzować na przełom lat 60. i 70. XIII w. (ok. 1270 r.) – księga zawiera bowiem formularz ku czci św. Jadwigi kanonizowanej w 1267 r., brak natomiast św. Ludwika, który choć oficjalnie został wprowadzony do liturgii cysterskiej w 1298 r., czczony był już po roku 1271 (m.in. w graduale I F 411 św. Ludwik został dopisany ręką

²⁶ Brak neumy *climacus* w I F 366 wynika jedynie z ograniczonego zastosowania znaków, ze względu na dość skromną zawartość muzyczną tej księgi (tylko melodie recytatywne).

²⁷ E. Kloss, *Die schlesische Buchmalerei*, s. 35–37; T. Dobrowolski, *Sztuka na Śląsku*, s. 179; D. Tabor, *Iluminacje*, s. 140; F. Wolnik, *Liturgia*, s. 158; A. Wałkowski, *Skryptoria*, s. 253 i in.

²⁸ K.K. Jażdżewski, *Lubiąż*, s. 197.

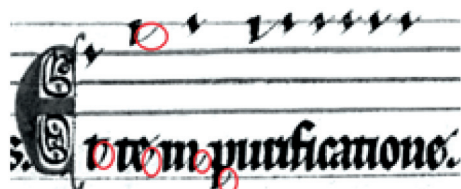
²⁹ A. Wałkowski, *Skryptoria*, s. 251–252.

³⁰ Por. K.K. Jażdżewski, *Niezwykła miniatura*, s. 167.

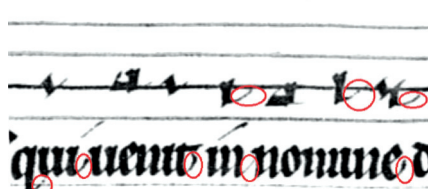
współczesną³¹. Aktualną pozostaje jednak potrzeba pełnej analizy paleograficznej mszału uwzględniającej zapisy tekstów łacińskich, choć obecność tych samych cech notacyjnych w zapisie liter i neum – przede wszystkim chodzi o pociągnięcie dłuższej cienkiej kreseczki (m.in. kreski nasadowe w literach) – wydaje się wskazywać na jednego skrybę piszącego tekst i melodię w obu księgach (zob. przykład 1).

Przykład 1

I F 366

I F 412

Inne dzieło lubiańskie, zachowane w postaci pojedynczej karty ze szczątkowym zapisem muzycznym, gdyż posłużyła jako materiał dla wpisów późniejszych, stanowi fragment graduau, który znalazł się w mszale o kamienieckiej proveniencji (k. I i IV) z połowy XIII w. – I F 463. Uznawany za kamieniecki, mszał ów nie mógł powstać w skrytorioium tego opactwa, gdyż mnisi przybyli do klasztoru w Kamieńcu dopiero bliżej połowy XIII w. Niewątpliwie zaś zapis z kolofonu poświadcza fakt spisania księgi właśnie dla konwentu kamienieckiego (f. 114v). O lubiańskości tego fragmentu świadczy jego pismo muzyczne, które nie tylko prezentuje szkołę paleograficzną właściwą temu skrytorioium, lecz zdradza także autora zapisu: lubiańskiego skrybę, który ok. 1270 r. wykonał dla Kamieńca graduau I F 411 (por. il. 4 i 5). Tożsamość ręki obu zapisów nie budzi żadnych wątpliwości, gdyż poszczególne neumy są identyczne w ich realizacji strukturalno-kaligraficznej. Pomimo szczątkowego zapisu śpiewów możliwa jest rekonstrukcja występującego na tejże karcie formularza mszalnego – jest to zestaw śpiewów powszechnie stosowany na wspomnienia świętych dziewic (m.in. św. Pryska, św. Cecylia, św. Prakседа) czy też jako formularz wspólny o świętych dziewicach bądź dziewicach męczennicach: In Loquebar de testimoniis (k. IV), InV Beati immaculati (k. IV), Gr [Specie tua], Al Alleluia Diffusa est gratia (k. IVv), Of Filiae regum (k. IVv, I r), Co Feci iudicium (k. I r).

W księgach cysterskich (ale nie tylko) formularz ów z pełnym zapisem muzyczno-słownym występuje w dniu wspomnienia św. Pryski (Prisca), w pozostałych przypadkach zaś notowano tylko incipity. Karta graduau odzwierciedlałaby zatem praktykę muzyczno-liturgiczną w dniu tej świętej. Fakt, że karta dokumentuje obchody liturgiczne św. Pryski, a nie innej świętej dziewicy, potwierdza dodatkowo pozostały na karcie strzępek melodii ofertorium *Veritas mea* (k. IVr), obecnego w zestawie śpiewów wykonywanych w dniu św. Marcelego papieża (16 stycznia), poprzedzającym wspomnienie św. Pryski (18 stycznia)³². Nasuwa się tu hipoteza, że owa karta znajdująca się w mszale I F 463 jest częścią niezachowanego graduau używanego w opactwie kamienieckim. Wątpliwa wydaje się jednak produkcja w Lubiążu dwóch graduau, jeden po drugim (przez tego samego skrybę!), dla filii kamienieckiej (byłby to – obok tego, z którego zachowała się jedynie omawiana karta – graduau I F 411). Ciekawe jest i to, że zachowana karta graduau w mszale I F 463 zawiera niepokolorowaną liniaturę³³ oraz pozostawione

³¹ Obecny w mszale I F 366 formularz ku czci św. Jadwigi zawiera jeszcze śpiew Alleluja *Veni electa mea* znany z formularzy ku czci świętych dziewic, a nie „własne” Alleluja *O felix Hedwigis*, które pojawia się w źródłach cystersów śląskich na przełomie XIII i XIV w. Należy też dodać, że brak w mszale niektórych świąt, które zostały wprowadzone do liturgii cysterskiej w latach 80. i 90. XIII w.

³² Od drugiej połowy XIII w. w śląskich graduauach cysterskich pomiędzy św. Marcelem a św. Pryską wpisywano św. Antoniego, ale tylko z adnotacją o posługiwaniu się formularzem z innego dnia (np. „Antonii confessoris quere omnia Ieronimi”) bądź z zapisem samych incipitów.

³³ Jak można zobaczyć w graduale I F 411, kolorowanie liniatury następowało już po zapisie tekstu. Fakt ten odnotował dr Mateusz Marszałkowski.

Il. 1. BUWr., Oddział Rękopisów, rkps I F 460, f. 44r

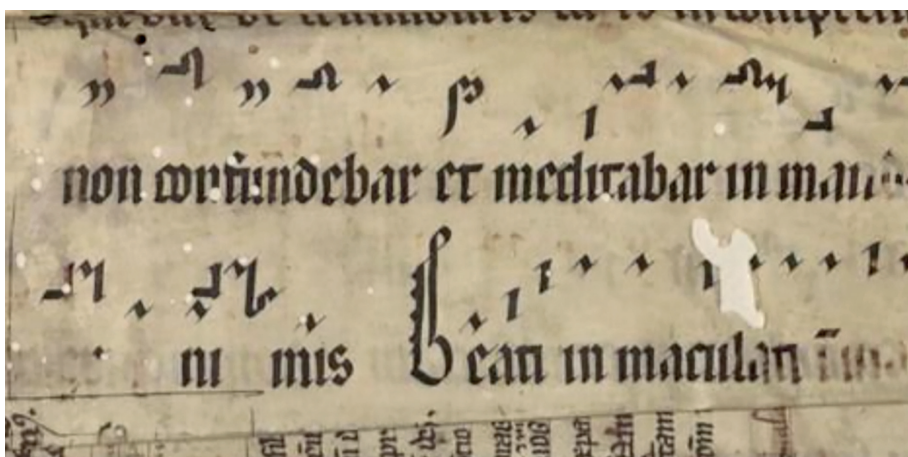
D TELEVAVI animam meam deus meus in te confido non erubescam neque irideant me inimici mei et eum uniuersi qui te expectant non confundentur. Uias

Il. 2. BN, rkps 12496 IV, f. 1v

Il. 3. BUWr., Oddział Rękopisów, rkps I F 418, f. 12v

Il. 4. BUWr., Oddział Rękopisów, rkps I F 463, f. IV

Il. 5. BUWr., Oddział Rękopisów, rkps I F 411, f. 27r

puste miejsca dla inicjałów ([L]oquebar – introit, [F]iliae – ofertorium, [F]eci – communio). Oznaczałoby to, że mamy do czynienia z niedokończonym dziełem – do wykonania pozostała dekoracja księgi. Czy graduał nigdy nie został dokończony i wykorzystany był jako makulatura w innych księgach? Czy może obecność karty lubiąskiego pochodzenia w rękopisie kamienieckim jest wynikiem przeoprawienia księgi (I F 463) w macierzystym Lubiążu? Na tym etapie badań pytania o pierwotne przeznaczenie księgi pozostają bez odpowiedzi.

Lista XIII-wiecznych ksiąg muzycznych pochodzących ze skryptorium lubiąskiego okazuje się zatem niemal dwukrotnie dłuższa od tej przedstawionej jakiś czas temu przez A. Wałkowskiego. Do dziesięciu wymienionych przez niego woluminów należy dołączyć kolejne pięć ksiąg pominięte przez autora ze względu na brak systemu liniowego oraz cztery, których lubiąskie pochodzenie zostało ustalone przez autorkę niniejszego artykułu. Jedno z tych czterech źródeł (I F 418) zostało co prawda wymienione przez A. Wałkowskiego, jednak zdaniem badacza lubiąska miała być tylko jedna karta (f. 70), pochodząca z innej zaginionej księgi, badania paleograficzne zaś jednoznacznie wskazują na lubiąską produkcję całego kodeksu. W chwili obecnej znamy więc osiemnaście źródeł liturgicznych (niektóre zachowane fragmentarycznie) z notacją muzyczną, które zostały wykonane w Lubiążu w ciągu XIII stulecia³⁴.

Spośród zachowanych źródeł muzycznych z pierwszej połowy XIV w. za lubiąskie produkcje powszechnie uznaje się graduał I F 413 oraz przechowywany w Bibliotece Kapitulnej we Wrocławiu mszał wrocławski ms. 141³⁵ (ze względu na wyznaczony zakres czasowy źródła te nie zostały uwzględnione w wykazie lubiąskich ksiąg muzycznych przedstawionym przez A. Wałkowskiego).

Graduał I F 413 nie zawiera noty własnościowej (jest nalepka Büschinga), jednak na dolnym marginesie f. 1r widnieje notatka mówiąca o restauracji rękopisu za rządów lubiąskiego opata Jana w 1562 r.³⁶ („Praesens Missale renovatum est tempore reverendi patris ac domini Johannis Lubensis domus archimandritae in primo anno sui regiminis, hoc est anno nostrae salutis 1562”³⁷). Zarówno pod względem paleograficznym, jak też zdobniczym lubiąskie pochodzenie rękopisu nie budzi wątpliwości³⁸. Co więcej, Tomasz Kałuski wywodzi wizerunek pierwszej pieczęci konwentu lubiąskiego (znanej z jednego odcisku na dokumencie z 1341 r.) z miniatury z wizerunkiem tronu Marii z Dzieciątkiem znajdujących się na f. 144r graduału I F 413 (inicjał „S” – IN *Salve sancta parens*)³⁹. Ponadto podobieństwo wykazują także drugi typ pieczęci lubiąskiej (1343) i przedstawienie Marii (*Mater Misericordiae*) okrywającej płaszczem mnichów cysterskich w inicjale „G” (IN *Gaudeamus omnes*, k. 145 r, I F 413)⁴⁰. Księga zasadniczo datowana jest na lata 20. XIV w. (K. Jażdżewski podaje ok. 1325 r.)⁴¹. Obecność formularza na święto Bożego Ciała na samym końcu księgi (po św. Tomaszu apostołe, a przed *In Dedicacione*) – co istotne, zapisanego ręką oryginalną ze zdobionymi inicjałami – wskazywałaby na zbieżność w czasie

³⁴ Do grupy tej należy także fragment zaginionej antyfonarza zachowany w postaci wyklejek oprawy homiliarza I F 661 (BUWr.). Źródło to zidentyfikowano tuż przed ukazaniem się niniejszej publikacji, w związku z czym nie zostało ono omówione w tekście, choć dodano je do listy kończącej artykuł. Choć sam homiliarz najwyraźniej został sporządzony w Lubiążu i był używany w filii henrykowskiej, nie został uwzględniony ani przez K. Jażdżewskiego, ani A. Wałkowskiego. Karty muzyczne użyte jako wyklejki pochodzą z Lubiąża – jest to fragment antyfonarza spisany tą samą ręką co graduał lubiąski I F 411 oraz k. IV mszału I F 463. Podobnie jak w karcie z mszału, liniatura nie jest pokolorowana oraz pozostawiono puste miejsca dla inicjału. Możliwe, że oba fragmenty mają wspólną historię.

³⁵ Biblioteka Kapitulna we Wrocławiu, ms. 141; A. Suski, *Rękopiśmienne mszały przedtrydenckie w Polsce. Katalog sumaryczny*, Toruń 2017, s. 70.

³⁶ Jan VII Frank, opat Lubiążu w latach 1561–1568; W. Schenk, *Rękopisy liturgiczne od XIII do XV wieku w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu: II*, ABMK, 6, 1963, s. 194.

³⁷ BUWr., Oddział Rękopisów, sygn. I F 413, f. 1r.

³⁸ K.K. Jażdżewski, *Lubiąż*, s. 190; D. Tabor, *Miniaturstwo lubiąskie*, s. 68–71 i in.

³⁹ T. Kałuski, *Średniowieczne pieczęcie konwentu z klasztoru cysterskiego w Lubiążu – chronologia, ikonografia i kwestia autorstwa typariuszy*, St. Źródł., 59, 2021, s. 30–31, zob. il. 1 i 2.

⁴⁰ Tamże, s. 32, il. 3 i 4.

⁴¹ K.K. Jażdżewski, *Lubiąż*, s. 190; E. Kloss, *Die schlesische Buchmalerei*, s. 45–47; A. Karłowska-Kamzowa, *Malarstwo śląskie*, s. 109–110; D. Tabor wskazuje na lata 30. XIII w.; tenże, *Malarstwo książkowe*, s. 269–270.

kończenia prac nad rękopisem z wprowadzeniem tego święta do liturgii cystersów (1318)⁴². Można zatem przyjąć rok ok. 1318 jako czas powstania rękopisu I F 413.

Jeśli chodzi o mszał ms. 141, choć powszechnie uznawany za dzieło warsztatu lubiąskiego, od samego początku nie był przeznaczony do sprawowania liturgii cysterskiej, o czym świadczy niecysterski tekst *memento vivorum* w kanonie mszalnym („pro quibus tibi offerimus vel”, f. 40v)⁴³. Lubiąskie pochodzenie księgi zasugerował E. Kloss, określając na podstawie zdobienia inicjałów czas jej sporządzenia na ok. 1290 r.⁴⁴ W literaturze przyjęła się jednak datacja za Wincentym Urbanem, według którego księga pochodzi z początku XIV w., a termin *ante quem* wyznaczałby rok kanonizacji św. Tomasza z Akwinu – 1323 – święto, ku czci którego zostało dopisane⁴⁵. Choć kodeks został włączony do grupy rękopisów o lubiąskim pochodzeniu, pod względem pisma muzycznego prezentuje zupełnie odmienny typ notacji niż stosowany w skryptorium lubiąskim do połowy XIV w. Nie można zatem wykluczyć, że mszał mógł być jedynie zdobiony przez artystów lubiąskich (?)⁴⁶. Biorąc pod uwagę zarówno niecysterskie przeznaczenie księgi, jak też zastosowany w niej odmienny od lubiąskiej praktyki notacyjnej tego okresu typ pisma muzycznego, rękopis nie został ujęty w prezentowanym poniżej wykazie lubiąskich źródeł muzycznych. Niewątpliwie niezbędne jest przeprowadzenie na nowo wszechstronnych i gruntownych badań nad tym rękopisem.

Podczas gdy przez całe XIII stulecie obserwować można prężne działanie skryptorium lubiąskiego w zakresie produkcji ksiąg muzycznych, kolejne półwiecze zdaje się cechować istotnym spadkiem aktywności pisarskiej tego ośrodka (dotyczy to zresztą także kodeksów niemuzycznych). Choć przyznać trzeba, że stan zachowania źródeł nie musi odzwierciedlać rzeczywistej produkcji ksiąg, to fakt, iż do końca XIII w. macierz lubiąska zaopatrzyła zarówno swój klasztor, jak też filie w podstawowe księgi muzyczne, uprawdopodobnia takie przypuszczenie.

Aktualna lista zachowanych źródeł muzycznych powstałych w skryptorium lubiąskim sprzed połowy XIV w. przedstawia się zatem następująco (obok każdej sygnatury źródła podany jest rodzaj księgi, datacja⁴⁷, miejsce pochodzenia i pierwotnego przeznaczenia rękopisu, jeśli nie był nim Lubiąż):

- BUWr., rkps I F 399 – antyfonarz, pierwsza dekada XIII w., Lubiąż
- BUWr., rkps I F 415 – graduał, ok. 1220 r., Lubiąż
- BUWr., rkps I F 403 – antyfonarz, ok. 1225 r., Lubiąż/Henryków
- BUWr., rkps I F 418 – graduał, ok. 1225 r., Lubiąż/?/Jemielnica
- BUWr., rkps I Q 178 – rytuał, ok. 1230 r., Lubiąż
- BUWr., rkps I F 414 – graduał, ok. 1240 r., Lubiąż
- BUWr., rkps I F 465 – lekcjonarz, ok. 1245 r., Lubiąż/Trzebnica
- BN, rkps 12496 IV – graduał, ok. 1250 r., Lubiąż/Trzebnica
- BUWr., rkps I Q 255 – lekcjonarz, ok. 1250 r., Lubiąż
- BUWr., rkps I F 460 – lekcjonarz, ok. 1250 r., Lubiąż
- BUWr., rkps I F 663 – homiliarz, ok. 1250 r., Lubiąż
- BUWr., rkps I F 351 (f. 104r–242v) – mszał, ok. 1250 r., Lubiąż

⁴² Uroczystość Bożego Ciała do liturgii ogólnokościelnej została wprowadzona w 1264 r. (bulla *Transiturus* papieża Urbana IV), do liturgii cysterskiej zaś dopiero w 1318 r.; E. Hinz, *Notacja muzyczna graduału rkps. 118/119 z Biblioteki Seminarium Duchownego w Pelplinie*, „Musica Medii Aevi”, 3, 1969, s. 44. Dla przykładu w rękopisie z drugiej połowy XIV w. formularz na Boże Ciała jest już w części *de tempore* (po oktawie Zesłanie Ducha Świętego).

⁴³ J. Morawski, *Polska liryka*, s. 42, przyp. 19.

⁴⁴ E. Kloss, *Die schlesische Buchmalerei*, s. 183.

⁴⁵ W. Urban, *Rękopisy liturgiczne Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu*, ABMK, 6, 1963, s. 155–190.

⁴⁶ W kwestii lubiąskiego pochodzenia mszału ms. 141 K. Jażdżewski powołuje się na E. Klossa, sam zaś jedynie konstatuje, że pismo od f. 35r „wygląda na lubiąskie”; K.K. Jażdżewski, *Lubiąż*, s. 198.

⁴⁷ Propozycje datacji rękopisów oparte są na wynikach badań autorki dotyczących pisma muzycznego oraz kryteriów liturgicznych z uwzględnieniem dotychczasowych osiągnięć badaczy głównie z zakresu paleografii i zdobnictwa. Jedną z ważniejszych prac stanowi tu K.K. Jażdżewski, *Lubiąż*, s. 179–205.

- BUWr., rkps I F 402 – antyfonarz, ok. 1255 r., Lubiąż/Kamieniec Ząbkowicki
 BUWr., rkps I F 412 – graduał, ok. 1265 (f. 3r–70r), ok. 1300 r. (f. 70v–134r) – Lubiąż/Kamieniec Ząbkowicki
 BUWr., rkps I F 366 – mszał, przełom lat 60. i 70. XIII w., Lubiąż/Kamieniec Ząbkowicki
 BUWr., rkps I F 411 – graduał, ok. 1270 r., Lubiąż/Kamieniec Ząbkowicki
 BUWr., rkps I F 463 (tylko f. I, IV) – graduał (oryginalna część rękopisu to mszał), ok. 1270 r., Lubiąż/Kamieniec Ząbkowicki
 BUWr., rkps I F 661 (tylko wyklejka oprawy) – antyfonarz (oryginalna część rękopisu to homiliarz), ok. 1270 r., Lubiąż/Henryków
 BUWr., rkps I F 401 – antyfonarz, ok. 1295 r., Lubiąż
 BUWr., rkps I F 413 – graduał, ok. 1318 r., Lubiąż

Production of musical books in the scriptorium of Lubiąż to the mid-fourteenth century

Summary: Thus far, attempts to distinguish the calligraphic works of the Lubiąż scriptorium have been made based on the deductions in the fields of codicology, palaeography, the art of book decoration and (often insufficiently) liturgical criteria. These attempts, however, omitted the palaeography of the musical script itself, which is an integral element of the calligraphic musical works (i.e. those containing notation), which constitute a significant part of the manuscript production of the Lubiąż scriptorium. The study into the musical script of the Cistercian books in Silesia, with regard to the establishments made by researchers in the field of palaeography and book illumination (the results of K. Jażdżewski's research proved to be particularly important), made it possible to identify other volumes of Lubiąż origin, greatly enlarging the number of known sources produced in this scriptorium. Established in this way, the list of Cistercian musical sources created in Lubiąż from the abbey's creation up to the mid-fourteenth century includes the following codices: Manuscripts Department of the University of Wrocław Library: ref. no.: I F 399, I F 415, I F 403, I F 418, I Q 178, I F 414, I F 465, I Q 255, I F 460, I F 663, I F 351 (fols 104r–242v), I F 402, I F 366, I F 412, I F 411, I F 463 (only folios I, IV), I F 661, I F 401, I F 413; National Library of Poland: ref. no. 12496 IV. This list sets the source basis for a systematic study of the musical script of the Lubiąż scriptorium.

Nota o autorce: Irina Chachulska, dr, adiunkt w Zakładzie Muzykologii Instytutu Sztuki PAN, wykłada także chorał gregoriański na Uniwersytecie Muzycznym Fryderyka Chopina. Interesuje się zagadnieniami paleografii muzycznej, źródłoznawstwa i kodykologii oraz średniowiecznej liturgii i śpiewu Kościoła Zachodniego. Jej badania skoncentrowane są wokół cysterskich średniowiecznych źródeł chorałowych. Prowadzi polską sekcję bazy CANTUS (Plainchant Sources in Poland – Cantus Planus in Polonia), jest członkinią zespołu badawczego Manuscripta.pl – Przewodnik po rękopisach średniowiecznych w zbiorach polskich.

Author: Irina Chachulska, PhD, associate professor in the Department of Musicology at the Institute of Art, Polish Academy of Sciences; she also teaches Gregorian Chant at the Fryderyk Chopin University of Music. Her academic interests include musical palaeography, source studies, and codicology, as well as medieval liturgy and chant of the Western Church. Her research focuses on Cistercian medieval chant sources. She runs the Polish section of the CANTUS database (Plainchant Sources in Poland – Cantus Planus in Polonia) and is a member of the research team Manuscripta.pl – A guide to medieval manuscripts in Polish collections.

Instytut Sztuki PAN
 ul. Długa 26/28
 00-950 Warszawa
 e-mail: irina.chachulska@ispan.pl

Bibliografia

- Bernagiewicz R., *Tradycja ustna chorału gregoriańskiego wobec gwidońskiej diastematii liniowej*, „Liturgia Sacra. Przegląd Liturgiczno-Muzyczny”, 6, 2000, nr 1, s. 99–106
- Chachulska I., *Graduał cystersów z Jemielnicy PL-WrU I F 418. Nowe ustalenia i hipotezy*, „Muzyka”, 68, 2023, nr 1, w druku
- Chachulska I., *O trzech zabytkach muzyczno-liturgicznych z kolekcji Baworowskich przechowywanych w Bibliotece Narodowej*, „Muzyka”, 66, 2021, nr 1, s. 49–80
- Jażdżewski K.K., *Dziela kaligraficzne mnicha Jakuba, kopisty skryptorium cysterskiego w Lubiążu z pierwszej ćwierci XIII wieku*, St. Źródł., 21, 1976, s. 19–44
- Jażdżewski K.K., *Lubiąż – losy i kultura umysłowa śląskiego opactwa cystersów (1163–1642)*, Wrocław 1992
- Jażdżewski K.K., *Niezwykła miniatura w inicjale graduału cystersów kamienieckich I F 412 ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*, St. Źródł., 32–33, 1990, s. 167–170
- Hiley D., *Diastematic*, w: *Grove Music online*, <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.07724> [dostęp: 22.02.2022]
- Kański T., *Średniowieczne pieczęcie konwentu z klasztoru cysterskiego w Lubiążu – chronologia, ikonografia i kwestia autorstwa typariuszy*, St. Źródł., 59, 2021, s. 25–38
- Kloss E., *Die schlesische Buchmalerei des Mittelalters*, Berlin 1942
- Kłoczowski J., *Cystersi w Europie środkowowschodniej wieków średnich*, w: *Cystersi w społeczeństwie Europy środkowej*, red. A.M. Wyrwa, J. Dobosz, Poznań 2000, s. 27–53
- Morawski J., *Historia muzyki polskiej*, t. 1: *Średniowiecze*, cz. 1: *Do roku 1320*, Warszawa 2006
- Pikulik J., *Polskie graduały średniowieczne*, Warszawa 2001
- Schenk W., *Rękopisy liturgiczne od XIII do XV wieku w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu: I*, ABMK, 2, 1961, nr 1–2, s. 185–206
- Schenk W., *Rękopisy liturgiczne od XIII do XV wieku w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu: II*, ABMK, 6, 1963, s. 191–209
- Tabor D., *Iluminacje cysterskich kodeksów śląskich XIII w.*, Kraków 2004
- Tabor D., *Malarstwo książkowe na Śląsku w XIV wieku*, Kraków 2008
- Tabor D., *Miniaturstwo lubińskie pierwszej połowy XIV wieku*, w: *Opactwo cystersów w Lubiążu i artyści*, red. A. Kozieł, Wrocław 2008, s. 61–77
- Wałkowski A., *Skryptoria cystersów filiacji portyjskiej na Śląsku do końca XIII w.*, Zielona Góra–Wrocław 1996
- Wałkowski A., *Lubińskie rękopisy muzyczne z XIII w. na tle badań nad skryptoriami cystersów. Nutacja diastematyczna*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Librorum”, 18, 2014, s. 9–34
- Wolnik F., *Liturgia śląskich cystersów w średniowieczu*, Opole 2002
- Wyrwa A.M., *Rozprzestrzenianie się cystersów w Europie zachodniej i na ziemiach polskich*, w: *Cystersi w kulturze średniowiecznej Europy*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1992, s. 25–54